

KULTURA
KULTÚRA

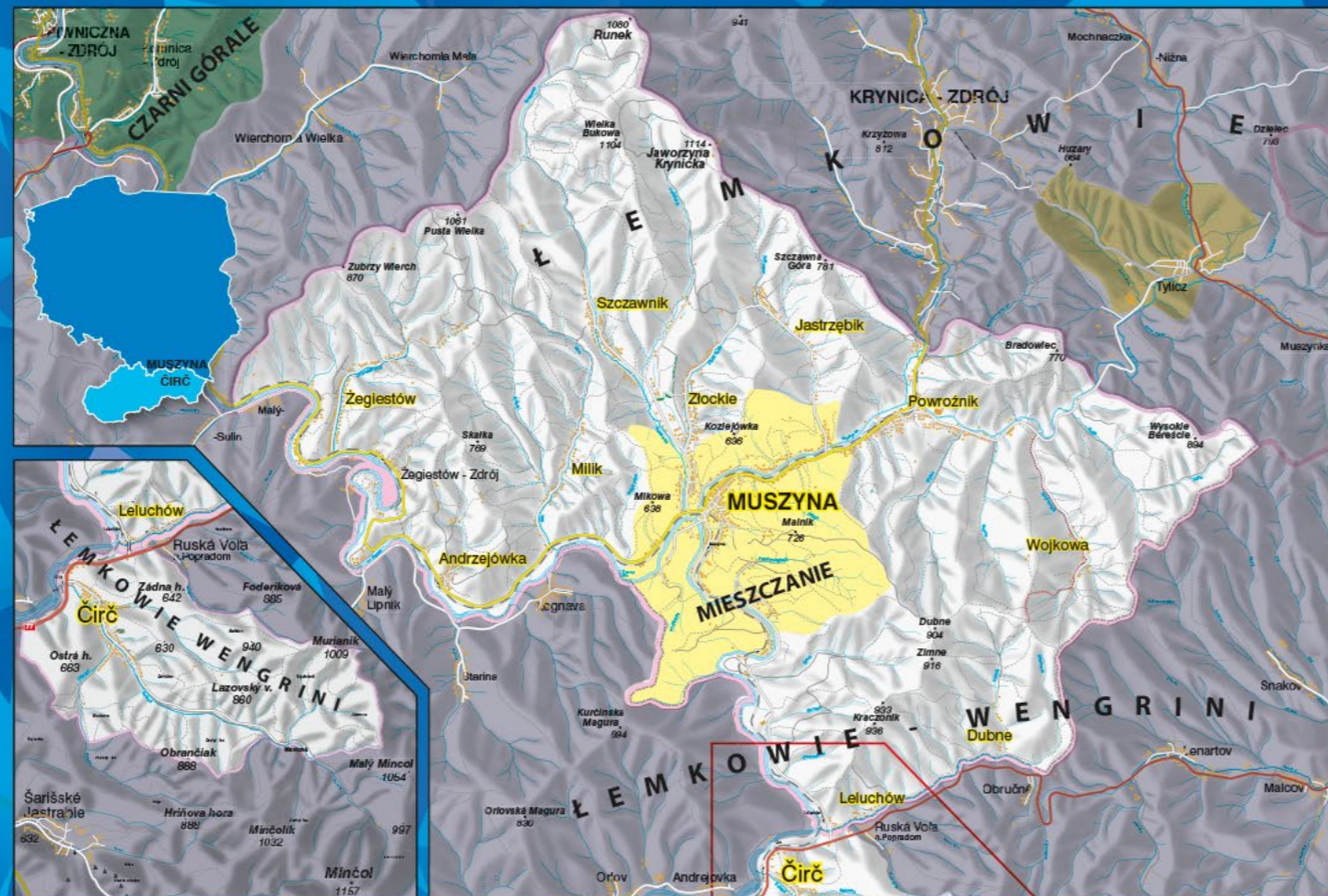
Muszyňa zdroj wrażeń zdroj zážitkov

ZOBACZ TAKŻE
POZRI TIEŽ

LEGENDA · VYSVETLIVKY

- Teren zamieszkały przez grupę etnograficzną Łemków
Obszar obywatelstwa etnograficznej grupy Łemków
- Teren zamieszkały przez grupę etnograficzną mieszczan
Obszar obywatelstwa etnograficznej grupy mieszczan
- Teren zamieszkały przez grupę etnograficzną czarnych górali
Obszar obywatelstwa etnograficznej grupy czarnych Górali

Muszyna

*źródło wrażeń
źródło zążitek*

KULTURA
KULTÚRA

Muszyna 2020

MUSZYNA

Położenie w południowej części powiatu nowosądeckiego (województwo małopolskie) miało znaczący wpływ na ukształtowanie niezwykle ciekawego, z etnograficznego i kulturowego punktu widzenia, obszaru Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna. Ziemia muszyńska posiada nie tylko ciekawe tradycje etnograficzne, ale pochwalić się może współczesnym, bardzo bogatym dorobkiem i życiem kulturalnym.

Najważniejszym elementem kultury ziemi muszyńskiej jest kultura mieszczańska Muszyny. Na jej ukształtowanie bez wątpienia miały wpływy uwarunkowania kulturowe Rusinów oraz polskojęzycznych grup etnograficznych - czarnych górali ❶, z okolic Piwnicznej oraz mieszkańców Kotliny Sądeckiej - Lachów ❸. Ich oddziaływanie zauważane jest w mieszczańskim stroju muszyńskim ❷, zarówno męskim, jak i kobiecym.

Mężczyźni nosili od święta sukienną kapotę (granatową, ciemnoniebieską, ciemnozieloną lub amarantową) ❹, zdobioną haftem i frędzlami. W okresie zimowym podbijano ją kożuchem. Pod kapotę wkładano białą, lnianą koszulę z długimi rękawami z mankietami. Ubierano ciemno-granatowe spodnie wpuszczane do wysokich, czarnych butów. Głowę przykrywała czapka wełniana (tzw. barankowa), czasem konfederatka. Latem noszono czarny, filcowy lub słomkowy kapeluszek.

Kobiety ❺ ubierały białe, lniane koszule. Na nie zakładały różnokolorowe kaftany z rękawami do łokcia (zwane jubkami), mocno opięte w pasie. Zimą dodawano do jubek futrzany kołnierz. Na ramiona narzucano dużą, wzorzystą, wełnianą chustę z frędzlami określaną mianem tybetki ❻. Strój kobiecy dopełniało kilka spódnic wełnianych (wierzchnia zwykle bordowa), haftowane białe halki i czerwone, sznurowane, wysokie buty. Strój uzupełniała zapaska/fartuszek/ uszyta z dwóch falban, połączonych bawełnianą koronką. Na głowę zakładano białe, sztywne, tiulowe czepce ❼, czasem przystrojone kwiatami. Cały strój bogato zdobiony był haftami, srebrnymi i złotymi galonami i kolorowymi lamówkami.

Charakterystycznym elementem organizacji Państwa Muszyńskiego byli harnicy ❽. Pełnili oni służbę policyjną, a jednym z najważniejszych ich zadań było zwalczanie zbójników, grasujących na tych terenach

❶

❷

❸

❹

❺

MUSZYNA

Położa v južnej časti okresu Nowy Sącz (Malopolské vojvodstvo) mala významný vplyv na formovanie etnograficky a kultúrne mimoriadne zaujímavého územia mesta a kúpeľnej obce Muszyna. Muszynská zem má nielen zaujímavé etnografické tradície, ale môže byť hrdá na veľmi bohaté dedičstvo a súčasné kultúrne dianie.

Najdôležitejším prvkom kultúry muszynskej zeme je meštianska kultúra Muszyny. Na jej formovanie bezpochyby mala vplyv kultúra Rusínov a poľsky hovoriacich etnografických skupín – čiernych Goralov ❶ z okolia Piwnicznej a obyvateľov Sandeckej kotliny – Lachov ❸. Ich vplyv je viditeľný v meštianskom kroji ❷ z Muszyny – mužskom aj ženskom.

Muži ako slávnostné oblečenie nosievali súkenné plášte (modré až tmavomodré, tmavozelené alebo amarantové) ❹, ozdobené výšivkami a strapcami. V zimnom období boli plášte dodatočne zateplované kožušinou. Pod plášť si obliekali bielu ľanovú košeľu s dlhými rukávmi a manžetami. Nosievali sa tmavomodré nohavice, ktoré sa zasúvali do vysokých čiernych topánok. Hlavu prikrývala vlnená čiapka – baranica, občas konfederatka. V lete sa nosieval čierny plstený alebo slamený klobúk.

Ženy ❺ nosili biele, ľanové košele. Na košele obliekali pestrofarebné kaftany s rukávmi po lakte (nazývané jupky), ktoré boli priliehavé v páse. V zime sa k jupkám prídával kožušinový golier. Cez plecia si prehadzovali veľkú pestrú vlnenú šatku so strapcami, ktorá sa nazývala tybetka ❻. Oblečenie žien dopĺňalo niekoľko vlnených sukien (vrchná bola spravidla bordovej farby), vyšivané biele spodnice a červené, šnurované, vysoké topánky. Nemohla chýbať ani zástera, ktorú šili z dvoch volánov spojených bavlnenou čipkou. Na hlavu si nasadzovali biele, pevné, tylové čepce ❼, ktoré občas skrášľovali kvetmi. Celé oblečenie bolo bohato zdobené výšivkami, striebornými a zlatými galónmi a farebnými šujtášmi.

Charakteristickým prvkom organizácie Muszynského panstva boli harníci ❽. Vykonávali policajnú službu a jednou z ich najdôležitejších úloh bol boj proti zbojníkom, ktorí tu lúpili najmä v 17. a 18. stor. Harníci krakovských biskupov sa odlišovali charakteristickými uniformami.

zwłaszcza w XVII i XVIII stuleciu. Harnicy biskupów krakowskich wyróżniali się swoistym mundurem. Głównym jego elementem był długi, ciemnoniebieski żupan, pod który zakładano czerwoną koszulę z długim rękawem. Na żupan zarzucano krótką, błękitną lub zieloną delię. Spodnie zwane szarawarami wpuszczano w długie, skórzane buty. Na głowie noszono węgierskiego pochodzenia czapkę magierkę lub czapkę z otokiem (rzadziej ciemny kapelus z piórami). Podstawową bronią były toporek, szabla i broń palna - rusznica (początkowo cieszyńska z zamkiem kołowym, później muszkiet).

Od kilku lat ośrodek kultury zajmuje się rekonstrukcją strojów historycznych, dzięki czemu podczas ważnych uroczystości i wydarzeń plenerowych pojawiają się muszyńscy harnicy i mieszczyki. Tworzy to niepowtarzalny klimat tego miasta i daje możliwość spotkania się z żywą historią i kulturą tego pełnego burzliwych dziejów miejsca 9.

Wpływy sąsiadów zauważalne są także w dawnym budownictwie miejskim. Mieszkańcy Muszyny mieszkali w drewnianych domach, krytych gontem. Budynki były zwrócone szczytową ścianą do ulicy 10. Ozdobę dachu stanowił często wyrzynany z desek przyczółek.

Charakterystyczną cechą ściany frontowej domu, w której znajdowały się dwa okna, była szeroka brama wjazdowa, wiodąca do wnętrza 11. Z szerokiej sieni pierwsze drzwi prowadziły do pokoju gościnnego zwanego izbą. W sieni bądź w kuchni, zwanej piekarnią, usytuowany był komin, a w nim palenisko, w którym na żelaznym trójnogu stawiano „baniaki” (żeliwne garnki), w których grzano wodę lub gotowano jedzenie.

Przez sień wychodziło się na podwórze. Tam, na wprost bramy wjazdowej, stała zazwyczaj stodoła z obszernymi wrotami prowadzącymi na tzw. boisko, na którym dokonywano młócki zboża. Stąd szło się do stajni lub do ogrodu położonego z tyłu stodoły. Nad boiskiem znajdował się tzw. pójd do magazynowania siana lub zboża, czekającego na omloty. Zazwyczaj pod jednym dachem znajdowała się stajnia, do której przylegał chlew. Obok gnojówki sytuowano ubikację. Z boku stajni lub boiska bywał często przyczółek (na zimę gromadzono tu plewy lub suche, opadłe liście), służący do ocieplania stajni i chlewka. Bramy i drzwi zamy-

6

7

8

9

Ich hlavným prvkom bol dlhý tmavomodrý kaftan (župan), pod ktorým nosili červenú košeľu s dlhými rukávami. Na kaftane mali často prehodný modrý alebo zelený plášť - delia. Nohavice nazývané „šaraváry“ si zasúvali do vysokých kožených topánok. Na hlave nosievali čiapku uhorského pôvodu nazývanú magierka alebo čiapku s lemovaním (zriedkavo tmavý klobúk s pierkami). Základnou zbraňou bola valaška, šabľa a strelná zbraň – ručnica (na začiatku tešínska s kolieskovou zámkou, potom mušketa).

Už niekoľko rokov sa kultúrne stredisko venuje rekonštrukcii historického oblečenia, vďaka čomu sa počas významných slávností a plenérnych podujatí objavujú miestni harnicy a mešťianky. Dotvára to neopakovateľnú atmosféru tohto mesta a poskytuje možnosť stretnúť sa so živou miestnou kultúrou a históriou plnou búrlivých udalostí 9.

Vplyvy susedov sú viditeľné tiež v dávnom mestskom staviteľstve. Obyvatelia Muszyny bývali v drevených domoch krytých šindľom. Budovy boli otočené štítovou stenou k ulici 10. Ozdobou strechy bol často položitý vyrezávaný z dosiek.

Charakteristickým prvkom čelnej steny domu, v ktorej sa nachádzali dve okná, bola široká brána, ktorá viedla dovnútra 11. Zo širokej siene sa cez prvé dvere vchádzalo do parádnej izby. V sieni alebo v kuchyni, nazývanej piekarnia (pekáreň), sa nachádzal komin a v ňom ohnisko, kde sa na železný trójnohý podstavec kladli liatinové hrnce (baniaki), v ktorých sa zahrievala voda a varilo jedlo.

Cez sieň sa vychádzalo do dvora. Tam priamo pred vjazdovou bránou stála spravidla stodoła so širokými vracami vedúcimi na tzv. bojisko, kde sa mlátilo obilie. Odtiaľ sa dalo prejsť do stajne alebo do záhrady, ktorá bola za stodolou. Nad bojiskom sa nachádzal pójd na uskladnenie sena alebo obilia prichystaného na mlátenie. Spravidla pod jednou strechou sa nachádzala stajňa, ku ktorej priliehal chliev. Pri hnojovici bol aj záchod. Priestor pod položitom na bočnej strane stajne alebo bojiska sa často využíval na zhromažďovanie pliev alebo suchého listia, čím sa zateplila stajňa aj chlievik. Brány a dvere sa uzamykali drevenými závorami. Domy susedov oddeľoval úzky priestor, tzv. miedzuch 12, ktorý bol

kano na drewniane zasuwę. Domy sąsiadów oddzielał tzw. międzuch ¹², zagrodzony zwykle deskami od strony ulicy). Wyrzucono tam skorupy glinianych połtuczonych naczyń, garnków czy dzbanków. Grube, szerokie, wycinane z pnia świerka rynny odprowadzały wodę deszczową nad międzuchem z dwóch sąsiednich dachów.

Najważniejszym pomieszczeniem domu była izba (pokój gościnnie). Wyposażona była w „kanapę” - rodzaj szerokiego tapczanu (niejednokrotnie także dwa szerokie, drewniane łóżka zaścielone poduchami i pierzynami), stół ze stołkami i krzesłami oraz szafy i skrzynie „wiane” (otrzymywane przy ślubie). Ściany zdobiły obrazy świętych, czasem przybrane kwiatami z bibuły. W oknach, w glinianych donicach stały kwiaty - mirty, rozmaryny, geranium.

W kuchni zwanej piekarnią główne miejsce zajmowała nalepa z okapem - w głębi był piec. Pod ścianą stał drewniany stół i ławy. Niedaleko pieca, na ścianie wisiała szafka na garnki, misy i łyżki. Pod kuchnią znajdowała się piwniczka, w której przechowywano ziemniaki, jarzyny, kapustę. W komorze obok kuchni stały skrzynie z ubraniami i dokumentami, beczki ze zbożem, tutaj też przechowywano żywność. Na ścianach wisiały drewniane lub wyplatane ze słomy formy na chleb oraz różnego rodzaju sprzęty niezbędne w gospodarstwie domowym.

Jak każdy region, tak i ziemia muszyńska posiadała swoją oryginalną kuchnię. Jej specjalnościami były np. bałabuchy (placki drożdżowe), bobalki (kluski pszenne suszone, polane miodem i posypane makiem), dziady (ciasto na mleku, polane masłem i serem) czy bulaniki (placki z tartych surowych ziemniaków, upieczone na liściu kapusty).

Przez wieki kontaktów z sąsiadami ukształtował się ciekawy język muszyńskich mieszczan. Opisywali go m.in. prof. E. Pawłowski i dr F. Kmietowicz. Przykładami są np. określenia dziewczyny (dziopa) i chłopaka (chodak). Na powstanie gwary muszyńskiej wpłynęło słownictwo słowackie, lemkowski, węgierskie. Wiele słów zaczerpnięto też z gwary czarnych górali piwniczańskich i Lachów sądeckich. Obserwowane są również wpływy wołoskie, niemieckie (z czasów zaborów) i żydowskie.

10

11

12

13

od ulice často zakrytý doskami. Vyhadzovali sa doň črepy z rozbitého riadu, hrncov alebo džbánov. Hrubé, široké žľaby, vyrezané zo smrekového kmeňa, odvádzali nad międzuchom dažďovú vodu z dvoch susedných striech.

Najdôležitejším priestorom v dome bola paradná izba. Bola zariadená kanapou – druhom širokého gauča (často to boli dve široké drevené posteľe, ustlané vankúšmi a perinami), v izbe nechýbal stôl so stolcami a stoličkami, skrine a svadobné truhlice. Steny boli ozdobené obrazmi svätých, občas dodatočne skrášlené kvetmi z krepového papiera. V oknách v hlinených črepníkoch boli kvety – myrty, rozmaríny, pakosty.

V piekarni hlavné miesto zaberá nálep s výstupkom, hlbšie bola pec. Pri stene stál drevený stôl s lavicami. Neďaleko pece na stene visela skrinka na hrnce, misy a lyžice. Pod kuchyňou bola pivnica, v ktorej boli uskladnené zemiaky, zelenina a kapusta. V komore pri kuchyni stáli skrine s oblečením a dokumentmi, sudy s obilím sa skladovali potraviny. Na stenách viseli drevené alebo pletené slamené formy na chlieb a rôzne predmety potrebné v domácnosti.

Ako každý región, aj muszyńska oblasť mala svoju charakteristickú kuchyňu. Jej špecialitami boli napr. bałabuchy (koláče z kysnutého cesta), bobalki (bobalky – sušené pšeničné opekance, podávané s medom a makom), dziady (cesto na mlieku, podávané s maslom a tvarohom) či bulaniki (placky zo strúhaných surových zemiakov, pečené na kapustovom liste).

Po stáročia kontaktov so susedmi sa formoval zaujímavý jazyk muszyńských mešťanov. Opisovali ho napr. prof. E. Pawłowski a Dr. F. Kmietowicz. Príkladmi týchto zvláštností sú napr. slová označujúce dievča (dziopa) a chlapca (chodak). Na vznik muszyńského nárečia vplyv mala slovenčina, lemkovčina a maďarčina. Veľa slov pochádza tiež z nárečia čiernych Goralov z okolia Piwnicznej a sandeckých Lachov. Viditeľné sú tiež valašské, nemecké (z čias rozdelenia Poľska) a židovské vplyvy.

Zaujímavé boli ľudové zvyky a mešťianske obrady. Najširšie ich opísal Dr. Franciszek Kmietowicz – rodák z Muszyny. Zvyky, spojené s ročným cyklom, sa viazali na dni sv. Ondreja, sv. Mikuláša, sv. Lucie, Štedrý deň,

Interesujące były ludowe zwyczaje i obrzędy mieszczańskie. Najobszerniej opisał je urodzony w Muszynie dr Franciszek Kmiotowicz. Związane z cyklem rocznym dotyczyły np. andrzejek, mikołajek, dnia św. Łucji, Wigilii, pasterki, świąt Bożego Narodzenia, koledowania, Nowego Roku, Trzech Króli, Świąt Wielkanocnych, Zielonych Świątek, nocy świętojańskiej ¹³, dożynek, Bożego Ciała ¹⁴. Bardzo szeroki był też katalog zwyczajów dotyczący cyklu rodzinnego. Precyzował on zachowania związane z porodem, chrztem, weselem, pogrzebem czy chorobami. Mimo wielkiej pobożności dawni muszynianie wierzyli w istnienie wielu sił nieczystych - czarownic, mamun, południc, boginek, smętków, strzyg itp.

Wpływy sąsiadów uwidocznił się też w kulturze muzycznej. Najpopularniejsze niegdyś instrumenty muzyczne to skrzypce, klarnet i trąbka. Najczęściej wykonywanymi tańcami były: polka (w kilku odmianach), krakowiak, sztajer, chodzony, walczyk, czardasz, mazur i polonez. Wśród wykonywanych pieśni wyróżnić można obrzędowe - weselne i kolednicze, balladowe, żartobliwe, miłosne, patriotyczne i wojskowe.

Obecnie zespoły o charakterze regionalnym kultywują tradycje tego miasteczka nawiązując do minionych zwyczajów ludowych. Kapela Regionalna Muszyniaczy ¹⁵ najdłużej podtrzymuje muzyjskie tradycje, bo powstała w latach 70-tych ubiegłego wieku wraz z zespołem Muszyniaczy reaktywowanym po długiej przerwie w 2014 r. Popradzkie Smyki ¹⁷ to zespół dziecięcy o charakterze folkowym, w repertuarze zespołu znajdują się pieśni i tańce regionu pogranicza, pieśni muzyjskie, patriotyczne oraz polskie tańce narodowe.

Ze względu na duże zainteresowanie śpiewem w ostatnich latach powstały także zespoły wokalne: Muzyczne Gwiazdki, Niebieskie Dzwoneczki ¹⁸, Złote Nutki ¹⁶, Rozśpiewane Nastolatki, a także wokalna grupa Mussina skupiająca młodzież i dorosłych. W roku 2014 Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Muszynie zrealizował musical o Muszynie pt. *Mussina - biskupie miasteczko* ¹⁹, który spotkał się z ogromnym zainteresowaniem i uznaniem zarówno mieszkańców uzdrowiska jak i gości wypoczywających w miasteczku. Musical powstał na motywach legend i baśni o Muszynie, pojawiły się tam też wątki historyczne związane z procesami

polnočnú omšu, Vianoce, koledovanie, Nový rok, Troch Kráľov, veľkonočné obdobie, Turíce, sv. Jána ¹³, dožinky, Božie Telo ¹⁴. Veľmi pestrý bol katalóg obradov spojených s rodinným cyklom. Určoval, ako sa správať v súvislosti s pôrodom, krstinami, svadobnou hostinou, pohrebom a chorobami. Napriek silnej pobožnosti dávni Muszynčania verili, že existujú mnohé nečisté sily – bosorky, mamuny (divožienky), południce, bohynky, smętki (čerti), strigy a i.

Vplyv susedov je viditeľný aj v hudobnej kultúre. Dávne najpopulárnejšie hudobné nástroje sú husle, klarinet a trúbka. Najčastejšími tancami boli: polka (niekoľko druhov), krakoviak, štajer, chodzony (chodený, kráčaný), valčík, čardáš, mazúrka a polonez. Medzi piesňami môžeme vyčleniť obradové – spievané počas svadobnej hostiny a koledovania, balady, žartovné, ľúbostné, vlastenecké a vojenské.

Súčasný regionálny kapely pestujú tradície tohto mestečka a nadväzujú na dávne ľudové zvyky. Regionálna kapela „Muszyniaczy“ ¹⁵ najdlhšie udržiava muszynské tradície – bola založená v 70. rokoch minulého storočia spolu so súborom Muszyniaczy, ktorého činnosť bola po dlhšej prestávke obnovená v roku 2014. „Popradzkie Smyki“ ¹⁷ je detský súbor s folkovým charakterom, v jeho repertoári sú piesne a tance z regiónu pohraničia, muszynské aj vlastenecké piesne a poľské národné tance.

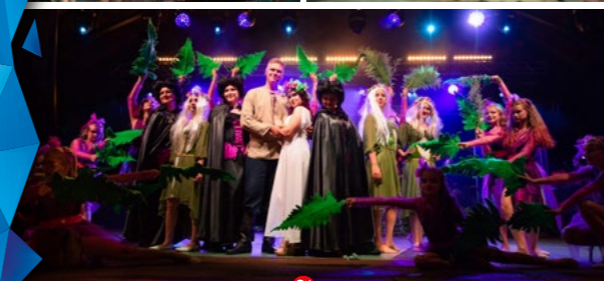
Vzhľadom na veľký záujem o spievanie v posledných rokoch vznikli tiež vokálne súbory: „Muzyczne Gwiazdki“, „Niebieskie Dzwoneczki“ ¹⁸, „Złote Nutki“ ¹⁶, „Rozśpiewane Nastolatki“ a tiež vokálna skupina „Mussina“, v ktorej spieva mládež a dospelí. V roku 2014 realizovalo Mestsko-obecné kultúrne stredisko v Muszynie muzikál o Muszynie s názvom „Mussina – biskupské mestečko“ ¹⁹, ktorý sa tešil obrovskému záujmu a úspechu medzi obyvateľmi kúpeľov a kúpeľnými hosťami, ktorí oddychovali v mestečku. Muzikál vznikol na motívoch legiend a podaní o Muszynie, vyskytovali sa v ňom aj historické motívy súvisiace so súdením muszynských čarodejníčiek, zbojníctvom v okolitých lesoch a návštevou Jana Kochanowského v Muszynskom panstve.

V nasledujúcich rokoch muszynské kultúrne stredisko pripravilo ďalšie muzikály „Mussina II – rozprávka o Muszynie“ ²⁰ a „V krajine

muszyńskich czarownic, zbójowaniem po okolicznych lasach czy wizytą w Państwie Muszyńskim mistrza Jana Kochanowskiego.

W kolejnych latach muzyński ośrodek kultury stworzył następane musicale *Mussina II – Baśń o Muszynie* ²⁰ oraz *W krainie żywej wody* ²¹. Wszystkie widowiska oparte były na tradycjach i przekazach o dawnej Muszynie i okazały się doskonałą formą promocyjno-edukacyjną tego uzdrowiska.

Przez wiele wieków trzonem ludności dawnego Państwa Muszyńskiego byli Rusini zwani też Rusnakami lub Lemkami, stanowiący odrębną grupę etniczną, językową i kulturową, zamieszkującą teren Beskidu Niskiego, a na Sądecczyźnie prawie dorzecze Popradu i dorzecze Kamienicy (Nawojowskiej). Lemkowie są grupą górali karpaccich o wołoskim rodowodzie. W przeważającej mierze wyznają wiarę greckokatolicką i prawosławie. Posiadają własny język stanowiący konglomerat języka ruskiego, słowackiego i polskiego. W latach 1944-47 zostali wysiedleni (m.in. w ramach akcji „Wisła”) do ZSRR i na polskie Ziemie Zachodnie. Po 1956 r. część z nich powróciła (głównie z terenów Dolnego Śląska) na obszar Beskidu Niskiego oraz do Krynicy, gdzie osiedliło się ok. 300-400 Łemków. Rusini zamieszkiwali teren górski o niskiej klasie gleb i niesprzyjającym klimacie. Podstawę ich utrzymania stanowiło pasterstwo (z sezonowym wypasem bydła na śródleśnych górskich polanach) i rolnictwo, a także usługi (np. produkcja dziegiu, handel mazią, naprawa garnków, kamieniarstwo, wyrób galanterii drzewnej). Stworzyli niepowtarzalny pastersko-rolniczy folklor, a ślady ich długiego zamieszkiwania i wrośnięcia w tę ziemię pozostały nie tylko w cerkwiach, ale także w charakterystycznym budownictwie. Zagrody łemkowskie na Sądecczyźnie były wielobudynkowe. Składały się zwykle z chałupy - chyży ²² i budynku gospodarczego. Chałupa była przykryta dwuspadowym dachem półszczytowym, zwieńczonym tzw. koszyczkiem osłaniającym dymnik. Dachy kryto gontem. Budynek gospodarczy składał się ze stajni dla bydła i owiec oraz nieco wysuniętego boiska umieszczonego centralnie, gdzie młóciło się zboże. W bogatszych gospodarstwach w skład zagrody wchodziły też chlewiki, suszarnie na owoce, spichlerze ²³ - sypance (o rzadkiej w Polsce konstrukcji slegowej),

żywej wody“ ²¹. Všetky predstavenia vychádzali z tradícií a legiend z dávnej Muszyny a boli dokonalou formou propagácie kúpeľného mestečka spojenou so vzdelávacími prvkami.

Po mnohé stáročia jadrom obyvateľstva dávneho Muszynského panstva boli Rusíni, nazývaní Rusnakmi alebo Lemkami, ktorí tvorili zvláštnu etnickú, jazykovú a kultúrnu skupinu obývajúcu územie Nízkych Beskýd a v Sandecku pravé povodie Popradu a povodie Kamienice (Nawojowskej). Lemkovia sú skupinou karpatských goralov valašského pôvodu. V značnej miere sú veriacimi gréckokatolíckej aj pravoslávnej cirkvi. Majú vlastný jazyk, ktorý je konglomerátom ruského, slovenského a poľského jazyka. V rokoch 1944 – 47 boli vysídlení (v rámci akcie „Wisla“) do ZSSR a na poľské Západné zeme. Po roku 1956 sa časť z nich vrátila (hlavne z územia Dolného Sliezska) na územie Nízkych Beskýd a do Krynice, kde sa usadilo približne 300 – 400 Lemkov. Rusíni obývali horské oblasti, kde pôda bola neúrodná a klíma nepriaznivá. Základom ich obživy bolo pastierstvo (sezónne pásli dobytok na lesných horských polanách) a poľnohospodárstvo, ale tiež výroba dechtu, obchod s mazi- vom, opravovanie hrncov, kamenárstvo, výroba drevených predmetov. Vytvorili neopakovateľný pastiersko-roľnícky folklor a stopy po ich dlhjej prítomnosti a pute s touto oblasťou zostali nielen v cerkvách, ale tiež v charakteristickom staviteľstve. Lemkovské hospodárstva v Sandecku tvorili viaceré budovy. Spravidla sa v nich nachádzala chalupa – chy- ža ²² a hospodárska budova. Chalupa bola krytá sedlovou pološtitovou strechou, na hrebeni sa nachádzal tzv. koszyczek (bubník, háľka), ktorý zatieňoval dymník. Strechy boli kryté šindľom. Hospodársku budovu tvorila stajňa pre statok a ovce a trochu vysunuté centrálné bojisko, na ktorom sa mľátilo obilie. V bohatších gazdovstvách boli tiež chlieviky, sušiarne na ovocie a sýpky ²³ (so slegovou konštrukciou, ktorá je zriedkavá v Poľsku), strecha nebola konštrukčne spojená so zrubom. Pamiatky lemkovského staviteľstva si môžeme pozrieť napr. v Sandeckom etnografickom parku v Nowom Sączy a v Múzeu ľudového staviteľstva v Sanoku.

z dachem niezwiązanym konstrukcyjnie ze zrębem. Zabytki budownictwa lemковского zobaczyć można m.in. w Sądckim Parku Etnograficznym w Nowym Sączu i w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.

Rusini posiadali interesujący strój ludowy ²⁴. Charakterystyczną cechą męskiego stroju lemковского była czucha ²⁶, tj. płaszcz wykonany z brązowego samodziałowego sukna, sięgający do połowy łydek. Czucha posiadała duży spadający na plecy kołnierz, którym w zależności od sposobu zdobienia (trokami, białymi pasami) wyróżniały się lokalne grupy terytorialne. Ważny element męskiego ubioru stanowiły tzw. lajbiki, krótkie kamizelki z błękitnego lub granatowego sukna. Na Lemkowszczyźnie sądeckiej mężczyźni nosili także brązowe ²⁵ lub rzadziej białe gunie długie do kolan oraz białe płócienne spodnie (nohalki). Na nogi ubierali skórzane kierzce (kырce). Kobiety ²⁷ nosiły koszule z cienkiego płótna, wyszywane na przodach krzyżykowym haftem ²⁸, ozdobione krezami przy kołnierzu i mankietach. Ciemne perkalowe spodnice, wykonane były z tzw. modrotlaczu ²⁹ (ręcznie farbowanego materiału), ozdabiane dołem kilkoma równoległymi naszytymi jaskrawymi wstążeczkami. Na koszule kobiety zakładały gorsety z ciemnego lub granatowego sukna ozdobiane haftem w kształcie kwiatów, wyszywanym kolorowymi paciorkami.

Rok obrzędowy związany był z kalendarzem greckokatolickim. Szereg zwyczajów wiązało się ze świętem Jordanu (6 stycznia), z rozpoczęciem sezonu wypasowego i świętem zmarłych obchodzonym w Poniedziałek Wielkanocny. W obrzędach rodzinnych szereg archaicznych zwyczajów związanych było z pogrzebem i kultem zmarłych. W sztuce ludowej dominowało kamieniarstwo. Lemkiem był Nikifor Krynicki (właśc. Epifaniusz Drowniak) - jeden z najwybitniejszych w Europie artystów naiwnych ³⁰. Folklor muzyczny, z dużą ilością pieśni, zdominowany był przez motywy bałkańskie i wschodniokarpackie. W skład instrumentów muzycznych wchodziły m.in. cymbały. W folklorze słownym szereg wątków miało charakter opowieści i baśni fantastycznych. Wśród Rusinów wyróżnia się tzw. Wengrinów. Wengrini mieszkali w dwóch wioskach nad potokiem Smereczek (Góry Leluchowskie) - w Leluchowie i w Dubnem.

Rusini mali zaujímavý ľudový kroj ²⁴. Charakteristickou črtou mužského lemковского kroja bola čucha ²⁶, t. j. plášť, ktorý šili z hnedého hrubého súkna. Čucha siahala do pol lýtok. Mala široký golier opadávajúci na chrbát, ktorým sa podľa spôsobov zdobenia (šnúrky, biele pásy) odlišovali jednotlivé miestne regionálne skupiny. Dôležitým prvkom mužského oblečenia boli tzv. lajbiki (lajblíky), krátke vesty z modrého alebo tmavomodrého súkna. V Sandecku obývanom Lemkami muži nosievali tiež hnedé ²⁵ alebo zriedkavejšie biele hune po kolená a biele plátenné nohavice (nohalky). Na nohy si obúvali kožené krpce (kырce). Ženy ²⁷ si obliekali košeľe z tenkého plátna s krížikovou výšivkou spredu ²⁸, ktoré boli ozdobené okružiami pri golieri a manžetách. Tmavé perkálové sukne sa vyrábali z ručne farbenej modrotlače ²⁹, v dolnej časti boli ozdobené niekoľkými rovnobežne našitými pestrými stužkami. Na košeľe si ženy obliekali živôtky z tmavého alebo tmavomodrého súkna ozdobené výšivkou v tvare kvetín vyšívanou korálkami.

Obradný rok sa spájal s gréckokatolíckym kalendárom. Veľa zvykov bolo spojených so sviatkom Krstu Pána (Jordán, 6. januára), so začiatkom sezóny vypásania a sviatkom zosnulých, ktorý oslavovali vo Veľkonočný pondelok. V rodinných obradoch bolo veľa archaicčných zvykov spojených s pohrebom a kultom zosnulých. V ľudovom umení dominovalo kamenárstvo. Lemkom bol Nikifor Krynicki (vlastným menom Epifaniusz Drowniak) ³⁰ - jeden z najvýznamnejších naiwných umelcov v Európe. Hudobný folklor s veľkým množstvom piesní bol v značnej miere ovplyvnený balkánskymi a východokarpatskými motívmi. Súčasťou kapely bol o. i. cimbal. V slovesnom folklore mnohé motívy mali charakter fantastických príbehov a rozprávok. Medzi Rusínmi sa odlišujú tzv. Wengrini. Wengrini bývali vo dvoch dedinách pri potoku Smereczek (hory Leluchowskie) - v Leluchowe a v Dubnom. Od svojich susedov sa odlišovali nárečím, krojom, spôsobom stavania domov a zvykmi, ktoré boli bližšie Rusinom bývajúcim na južných (uhorských) svahoch Západných Karpát - preto ich nazývali Wengrini alebo Wenhrini.

V druhej polovici 18. stor. sa na Muszynskej zemi objavili Židia. Do holokaustu počas 2. svetovej vojny zohrávali významnú úlohu v rozvoji

Od swych sąsiadów różnili się gwarą, strojem, sposobem budownictwa i zwyczajami, które były bliższe Rusinom zamieszkującym południowe (węgierskie) stoki Karpat Zachodnich – stąd ich nazwa Wengrini lub też Wenhrini.

W drugiej połowie XVIII w. pojawili się na ziemi muszyńskiej Żydzi. Do czasu holocaustu w okresie II wojny światowej odgrywali oni istotną rolę w rozwoju rzemiosła i handlu Muszyny i okolicznych wsi.

Pierwszą literacką wzmiankę o Muszynie zawdzięczamy jednemu z najwybitniejszych, europejskich pisarzy renesansu – Janowi Kochanowskiemu ³², twórcy frašky *Do starosty muszyńskiego* ³¹. Oto jej treść:

„O starosta na Muszynie!
Ty się znasz dobrze na winie;
Znasz i masz, bo tylko z góry
Spuściwszy wóz, aliż Uhry.
Okaż swój smak starodawny,
Starosto muszyński sławny.
A niech ja go też skosztuję,
Boć i ja smak w becze czuję.
A nie żal mi, żem poeta,
Jest coś, umieć alphę z betą.
Ty ludziom, ty Stanisławie!
Chceszli się zachować prawie,
Niech szafirem, nie rubinem,
Ale je czcuj dobrym winem.
A stąd to będziesz miał zysku,
Że, coś dziś obłoków blizku,
To cię pijanymi rymy
Aż do nieba wprowadzimy.”

Piękno beskidzkiego krajobrazu inspirowało od dawna literatów, którzy w swych utworach przedstawiali uroki tutejszej ziemi. Do współczesnej literatury polskiej wprowadził Muszynę poeta Jerzy Harasymowicz-Broniuszyc ³³ (1933 - 1999), założyciel grupy poetyckiej *Muszyna*.

remesiel a obchodu Muszyny a okolitých dedín.
Za prvú literárnu zmienku o Muszynie vďačíme jednemu z najvýznamnejších európskych renesančných spisovateľov – Janovi Kochanovskému ³², autorovi frašky „Do starosty muszyńskiego” [Muszynkému starostovi] ³¹, ktorá znie takto:

„O starosta na Muszynie!
Ty się znasz dobrze na winie;
Znasz i masz, bo tylko z góry
Spuściwszy wóz, aliż Uhry.
Okaż swój smak starodawny,
Starosto muszyński sławny.
A niech ja go też skosztuję,
Boć i ja smak w becze czuję.
A nie żal mi, żem poeta,
Jest coś, umieć alphę z betą.
Ty ludziom, ty Stanisławie!
Chceszli się zachować prawie,
Niech szafirem, nie rubinem,
Ale je czcuj dobrym winem.
A stąd to będziesz miał zysku,
Że, coś dziś obłoków blizku,
To cię pijanymi rymy
Aż do nieba wprowadzimy.”

Krása beskydskej krajiny od najdávnejších čias inšpirovala literátov, ktorí vo svojich dielach opisovali čaro tunajšej zeme. Do súčasnej polskej literatúry uviedol Muszynu básnik Jerzy Harasymowicz-Broniuszyc ³³ (1933 – 1999), zakladateľ básnickej skupiny „Muszyna”. Debutoval v roku 1956 básnickou zbierkou „Cuda“ [Zázraky], v ktorej bolo publikovaných niekoľko významných básní venovaných Muszynie (Księżyc nad Muszyną [Mesiac nad Muszynou], Wzruszenie na wczasach [Dojatie na dovolenke], Dzień osiemnastoletniego [Deň osemnásťročného], Kołysanka [Uspávanka], Jesienne zające [Jesenné zajace]). Fascinácia Muszynou,

Zadebiutował w 1956 roku tomikiem poezji *Cuda*, w którym znalazło się kilka znaczących wierszy poświęconych Muszynie (*Księżyc nad Muszyną*, *Wzruszenie na wczasach*, *Dzień osiemnastoletniego*, *Kolysanka*, *Jesiennie zajęce*). Zafascynowanie Muszyną, Popradem, Łemkowszczyzną, cerkiewkami znalazło odzwierciedlenie w kolejnym tomiku wydanym w 1957 roku pt. *Powrót do kraju łagodności*. Krajem łagodności stała się dla poety właśnie Muszyna, przedstawiona m.in. w *Miasteczku w Karpatach* i *Domu za Popradem*. Kolejne tomy poetyckie (*Wieża melancholii*, *Mit o Świętym Jerzym*, *Ma się pod jesień*, *Podsumowanie jesieni*, *Budowanie lasu*, *Madonny polskie*, *Zielony majerz*, *Znaki nad domem*, *Zielnik*, *Wiersze beskidzkie* - to kolejne wiersze z Muszyną i jej okolicami w tle: *Złockie niebo cerkiewne*, *Leluchów*, *Przed zabawą na muszyńskim rynku*, *Tu świat*, *Jesień nad Popradem*, *Z werandy*, *Poprad*, *Jesienna droga do Leluchowa*, *Księżyc nad Muszyną*, *Madonna nad Popradem*, *Święto Wszystkich Świętych z Muszyny*, *Muszyna rankiem pod świętym Floryanem*, *Na cmentarz lemkowski*, *Złockie jesienne*).

Rodowitym muszynianinem jest mieszkający w Krakowie poeta Adam Ziemianin ³⁴, twórca wielu wierszy dotyczących Muszyny, np. tomiku *Ulica Ogrodowa*, *Wypogadza się nad naszym domem*, *Pod jednym dachem*, z wierszami m.in. *Niedziela w miasteczku M.* czy *Wiosna pod Żegiestowem*. Jego utwory wykonuje m.in. grupa muzyczna *Stare Dobre Małżeństwo*. Uroki Muszyny przedstawiają też w swoich wierszach mieszkanki Muszyny - Janina Kumorek i Małgorzata Bajorek ³⁵. Na kartach muszyńskiej kultury swoją prozą zapisał się również Franciszek Kmiotowicz - autor powieści *Starosta na Muszynie* i *Czarownica*. Wymienić też należy niezwykłą książkę Jerzego Łomnickiego *W krainie pieśni i tradycji* ze znaczącym podtytułem: *Legends, śpiewy i obrzędy ludowe* (wydana pośmiertnie w 2008 roku przez rodzinę autora, wieloletniego nauczyciela w Muszynie).

Muszyna urzekala także wielu malarzy. Najsłynniejszym z nich był Jan Matejko ³⁷, szkicujący m.in. w 1866 r. stare, nieistniejące już obecnie drewniane domy z podcieniami w rynku i przy ulicy Kościelnej ³⁶. Kilkakrotnie odwiedzał i malował okolice Muszyny Wojciech Gerson.

36

37

38

39

40

41

43

Popradem, Lemkami, cerkwi sa odzkradlila v ďalšej zbierke vydanéj v roku 1957 s názvom *Powrót do kraju łagodności* [Návrat do krajiny lahodnosti]. Krajinou lahodnosti bola pre básnika práve Muszyna, zobrazaná o. i. v básňach *Miasteczko w Karpatach* [Mestečko v Karpatoch] a *Dom za Popradem* [Dom za Popradem]. Ďalšie básnické zbierky (*Wieża melancholii* [Veža melanchólie], *Mit o Świętym Jerzym* [Mýtus o svätom Jurajovi], *Ma się pod jesień* [Blíži sa jeseň], *Podsumowanie jesieni* [Zhrnutie jesene], *Budowanie lasu* [Budovanie lesa], *Madonny polskie* [Polské Madony], *Zielony majerz* [Zelený majer], *Znaki nad domem* [Znaky nad domom], *Zielnik* [Herbár], *Wiersze beskidzkie* [Beskydské básne] – sú ďalšie básne s Muszynou a okolím v pozadí: *Złockie niebo cerkiewne* [Złocké cerkevne nebo], *Leluchów*, *Przed zabawą na muszyńskim rynku* [Pred zábavou na muszynskom námestí], *Tu świat* [Tu svet], *Jesień nad Popradem* [Jeseň nad Popradem], *Z werandy* [Z verandy], *Poprad*, *Jesienna droga do Leluchowa* [Jesenná cesta do Leluchowa], *Księżyc nad Muszyną* [Mesiac nad Muszynou], *Madonna nad Popradem* [Madona nad Popradem], *Święto Wszystkich Świętych z Muszyny* [Sviatok všetkých svätých z Muszyny], *Muszyna rankiem pod świętym Floryanem* [Muszyna ráno pod svätým Flóriánom], *Na cmentarz lemkowski* [Na lemkovský cintorín], *Złockie jesienne* [Złockie jesenné]).

Rodákom z Muszyny je v Krakove žijúci básnik Adam Ziemianin ³⁴, autor mnohých básní venovaných Muszynie, napr. zbierky *Ulica Ogrodowa* [Záhradná ulica], *Wypogadza się nad naszym domem* [Vyčasuje sa nad našim domom], *Pod jednym dachem* [Pod jednou strechou], s básňami *Niedziela w miasteczku M.* [Nedeľa v mestečku M.] či *Wiosna pod Żegiestowem* [Jar pri Żegiestowe] a i. Jeho básne spieva napr. hudobná skupina *Stare Dobre Małżeństwo*. Čaro Muszyny zachytávajú tiež vo svojich básňach obyvateľky Muszyny - Janina Kumorek a Małgorzata Bajorek ³⁵. Na kartách muszynskej kultúry sa svojou prózou zapísal tiež Franciszek Kmiotowicz – autor románov *Starosta na Muszynie* a *Czarownica* [Čarodejníca]. Spomenúť treba tiež nezvyčajnú knihu Jerzyho Łomnického *W krainie pieśni i tradycji* [V krajine piesní a tradícií] s veľavravným prípisom: *Legends, śpiewy i obrzędy ludowe* [Ludové

Opisy i rysunki Muszyny zamieszczał w swych albumach Maciej Bogusz Stęczyński (*Okolice Galicji, Tatry i Pieniny*). Interesujące są też obrazy współczesnej, nieżyjącej już nieprofesjonalnej malarki Barbary Cichy ³⁹, przedstawiające np. górskie pejzaże i okoliczne cerkwie drewniane. Z Muszyny pochodzi też mieszkający i tworzący w Danii malarz i grafik Janusz Tyrpak ⁴⁰, prezentujący swoje prace ⁴¹ w kilkudziesięciu krajach świata.

Dla koneserów sztuki organizowane są wystawy prac artystów polskich i słowackich w Małej Galerii w Miejskiej Bibliotece Publicznej i Muzeum Regionalnym Państwa Muszyńskiego. W tym drugim znajduje się stała ekspozycja prezentująca prace ludowych rzeźbiarzy (na przykład charakterystyczne dla regionu świętiki Jozefa Citaka ³⁸, Jana Niewoli, Józefa Sikorskiego, Wita Kmietowicza) i malarzy specjalizujących się zwłaszcza w malowaniu na szkle. Oglądać tu można także rzeźby i naczynia gliniane Kunegundy Jezowskiej ⁴³ i jej rodziców - małżeństwa Tyłusiów.

Współczesna Muszyna może się poszczycić bogatym życiem artystycznym. Działają tu wielu twórców, zrzeszonych w Muszyńskim Towarzystwie Twórczym Harnicy Kultury ⁴⁴, reprezentujących różne dziedziny sztuki (rzeźba, malarstwo, haft i szydełkowanie artystyczne czy kowalstwo artystyczne ⁴⁵). W Parku Kultury i Dawnego Rzemiosła można spróbować rozbudzić swoje artystyczne talenty, biorąc udział w warsztatach ceramicznych ⁴⁶.

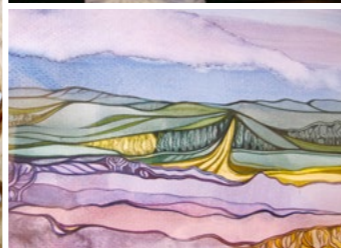
Od wiosny do jesieni w amfiteatrze na Zapopradiu odbywają się liczne cykliczne imprezy kulturalne. Ich program bardzo często nawiązuje do spuścizny kulturowej Ziemi Muszyńskiej. Szczególnym wydarzeniem plenerowym w kurorcie jest Festiwal Wód Mineralnych ⁴⁷, promujący największe bogactwo uzdrowiska, jakim są wody mineralne. Co roku z początkiem sierpnia muszyński amfiteatr na kilka dni zamienia się w największą w regionie plenerową pijalnię wód mineralnych, gdzie do woli i nieodpłatnie można degustować wody mineralne z najdalszych zakątków Polski. Festiwalowi towarzyszy wiele atrakcji dla całych rodzin, nie brakuje także występów topowych gwiazd polskiej sceny muzycznej.

44

45

46

legandy, spevy a obrady] (vydaná posmrtno v roku 2008 rodnou autoru, dlhoročného učiteľa v Muszynie).

Muszyna rovnako očarila mnohých maliarov. Najslávnejším z nich bol Jan Matejko ³⁷, ktorý v roku 1866 kreslil staré, v súčasnosti neexistujúce drevené domy s podlubiemi na námestí a Kościelnej ulici ³⁶. Niekoľkokrát okolie Muszyny navštívil a maľoval Wojciech Gerson. Opisy a kresby z Muszyny zverejšoval vo svojich albumoch Maciej Bogusz Stęczyński („Okolice Galicji [Okolie Haliča], Tatry a Pieniny“). Zaujímavé sú tiež obrazy súčasnej, už zosnulej neprofesionálnej maliarky Barbary Cichy ³⁹, ukazujúce napr. horské krajinky a okolité drevené cerkvi. Z Muszyny tiež pochádza maliar a grafik žijúci a tvoriaci v Dánsku – Janusz Tyrpak ⁴⁰, ktorý svoje práce ⁴¹ vystavoval v niekoľkých desiatkach krajín sveta.

Pre milovníkov umenia sú organizované výstavy prác poľských aj slovenských umelcov v Małej galérii v Mestskej verejnej knižnici a Regionálnom múzeu Muszynského panstva. V múzeu sa nachádza stála expozícia prezentujúca práce ľudových sochárov (napr. sošky Ježiša Krista autorov Jozef Citak ³⁸, Jan Niewola, Józef Sikorski, Wit Kmietowicz) a maliarov (špecializujúcich sa najmä na maľovanie na skle, napr. Karol Rojna – zakladateľ Regionálneho múzea). Môžeme si pozrieť tiež sochy a hlinené nádoby Kunegundy Jezowskiej ⁴³ a jej rodičov – manželov Tyłusiowcov.

Súčasná Muszyna môže byť hrdá na svoj bohatý umelecký život. Pôsobia mnohí umelci sústredení v Muszynskom tvorivom spolku Harnicy kultury ⁴⁴, ktorí reprezentujú rôzne oblasti umenia (sochárstvo, maliarstvo, výšivka, umelecké háčkovanie a umelecké kováčstvo ⁴⁵). V Parku kultury a dávneho remesla sa môžete pokúsiť prebudiť svoje umelecké nadanie počas workshopov keramiky ⁴⁶.

Od jari do jesene sa v amfiteátri v mestskej časti Muszyny – Zapopradiu konajú mnohé cyklické kultúrne podujatia. Svojím programom často nadväzujú na kultúrne dedičstvo Muszynskej zeme. Osobitým plenerovým podujatím v kúpeľoch je Festival minerálnych vôd ⁴⁷, ktorý propaguje najväčšie bohatstvo kúpeľov, akým sú minerálne vody. Každý

Warto również wspomnieć o innych wydarzeniach, które na stałe wpisały się w krajobraz Muszyny m.in. Święto Muszyńskich Ogrodów ⁴⁸, Galicyjskie Spotkania Jazzowe ⁴⁹ czy Jarmarki Muszyńskie ⁵⁰. Ciekawym wydarzeniem są odbywane od kilkadziesiątu lat nabożeństwa majowe na Baszcie, podczas których grupa muzyków wykonuje pieśni maryjne i patriotyczne.

W sezonie jesienno-zimowym działania kulturalno-artystyczne przenoszą się do sali w muzeum, hali widowiskowej, a nawet do kościołów. Są to koncerty tematyczne, wieczory poezji oraz wieczornice, a także akademie z okazji świąt państwowych. Początek roku Muszyna wita koncertem noworocznym w stylu wiedeńskim ⁵¹, podczas którego niebawale arie i mistrzowska gra orkiestry wprawiają w zachwyt niejednego konesera muzyki klasycznej.

Z naszym miastem związani są też twórcy światowej muzyki. Znany kompozytor Józef Podobiński (1925-1993) nie tylko wielokrotnie odpoczywał w Muszynie, ale również skomponował tutaj wiele ze swoich utworów. *Echo Popradu* jest jednym z utworów bezpośrednio związanych z Muszyną. Słynny saksofonista, flecista i kompozytor jazzowy Leszek Żądło ⁵², także spędza w Muszynie wiele czasu (dawniej miał tu swój dom).

Niewielki Ćirč może poszczycić się ciekawą i bogatą kulturą. Region w przeważającym stopniu zamieszany jest przez Słowaków, ale liczna jest tu społeczność Rusinów ⁵³, których nie objęły wysiedlenia, jakie stały się udziałem Łemków w latach 40. XX w. po polskiej stronie granicy.

We wsi dominuje wyznanie greckokatolickie. Znajduje się tutaj murywana barokowo-klasycyistyczna cerkiew greckokatolicka pw. Ochrony Przenajświętszej Bogurodzicy (Pokrowy) ⁵⁵. Dokładna data budowy świątyni jest nieznana, ale wiadomo, że w 1843 r. przeprowadzano w niej remont, musiała więc istnieć już wcześniej. Jej wnętrze kryje m.in. ciekawy ikonostas ⁵⁴ i zabytkową drewnianą rzeźbę Chrystusa na krzyżu.

Współczesna kultura Ćirča zorientowana jest na promocję kultury rusińskiej. We wsi działa zespół folklorystyczny Ćirčanka ⁵⁶, który

rok na początku augusta sa muzynský amfiteáter na niekoľko dní mení na najväčší plenérový kúpeľný pavilón v regióne, kde si môžete bezplatne pochutnať na minerálnych vodách z najvzdialenejších zákutí Poľska. Festival sprevádzajú mnohé atrakcie pre celé rodiny, nechýbajú ani vystúpenia najväčších hviezd poľskej hudobnej scény.

Za zmienku stoja takisto iné podujatia, ktoré sa natrvalo zapísali do kalendára Muszyny, ako napr. Slávnosti muzynských záhrad ⁴⁸, Haličské jazzové stretnutia ⁴⁹ či Muszynské jarmoky ⁵⁰. Zaujímavým podujatím sú už niekoľko desiatok rokov organizované májové liturgie na Baszte, počas ktorých skupina hudobníkov predvádza mariánske a vlastenské piesne.

V jesennej a zimnej sezóne sa kultúrne a umelecké aktivity presúvajú do sály v Múzeu, do zábavnej haly a tiež do kostolov. Sú to tematické koncerty, večery poézie, večerné stretnutia s hudbou alebo akademie pri príležitosti štátnych sviatkov. Začiatok roka Muszyna wita novoročným koncertom vo viedenskom štýle ⁵¹, počas ktorého nádherné arie a majstrovská hra orchestra dokážu očariť nadšencov klasickej hudby.

S naším mestom sú spojení tvorcovia svetovej hudby. Známý skladateľ Józef Podobiński (1925 – 1993) nielen viackrát odpočíval v Muszynie, ale zložil aj mnohé zo svojich diel. „Echo Popradu” je jedným z diel priamo spojených s Muszynou. Slávny saxofonista, flautista a jazzový skladateľ Leszek Żądło ⁵² tiež trávi v Muszynie veľa času (predtým to bol jeho dom).

Malý Ćirč môže byť hrdý na svoju zaujímavú a bohatú kultúru. Región je vo veľkej väčšine obývaný Slovákmi, ale je aj početná komunita Rusinów ⁵³, ktorí neboli odtiaľ vysídlení tak ako Lemkovia v 40. rokoch 20. stor. na poľskej strane hranice.

V dedine dominujú gréckokatolíci. Nachádza sa murovaná barokovo-klasicistická gréckokatolícka cerkev Ochrony presvätej Bohorodičky (Pokrov) ⁵⁵. Presný dátum výstavby chrámu nie je známy, ale vieme, že v roku 1843 bol rekonštruovaný, preto musel existovať už predtým. Jeho interiér skrýva o. i. zaujímavý ikonostas ⁵⁴ a historickú drevenú sochu Krista na kríži.

pielęgkuje rusińskie zwyczaje i tradycje, a w swoim repertuarze posiada bogaty zbiór tradycyjnych pieśni. Zespół usłyszeć można na słowackich festiwalach folklorystycznych. Oprócz niego w Čirču działają inne zespoły muzyczne, których repertuar także bazuje na pieśniach ludowych, ale granych już w nowoczesnych aranżacjach. Wspólnym przedsięwzięciem lokalnych twórców muzycznych jest impreza Čirčanske lato ⁵⁷ (Čirčanske lito) z występami na lokalnym boisku sportowym.

Čirč jest również ważnym i znanym ośrodkiem pielgrzymkowym greckokatolików Słowacji. Pod koniec sierpnia odbywają się tutaj uroczystości odpustowe, które gromadzą kilkutysięczny tłum wiernych zarówno ze Słowacji, jak i z Polski.

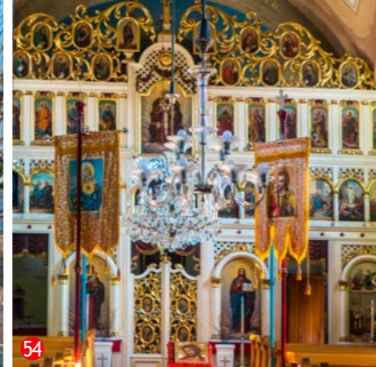
W przeszłości wielokulturową mozaikę Čirča tworzyli także Żydzi ⁵⁸. Na terenie Austro-Węgier pojawili się na mocy dekretu Józefa II, zezwalającego im na osiedlanie się na terytorium dzisiejszej Słowacji. W Čirču pierwsze rodziny żydowskie osiedliły się prawdopodobnie po 1800 r. Jak wszędzie, tak i tu zajmowali się przede wszystkim handlem i prowadzeniem karczmy. Najpewniej mieli też swojego rabina, gdyż źródła wspominają o Čirčkim rabinacie. Po 1873 r. niektóre z rodzin zdecydowały się na wyjazd do Stanów Zjednoczonych.

W czasie II wojny światowej w 1941 r. na żądanie podania spisu rodzin żydowskich z Čirča ówczesny proboszcz wsi, Andrej Grešš, w odpowiedzi napisał, że nie ma tu ani jednej takiej. Greckokatolickie duchowieństwo często oskarżano o ochronę Żydów. Sam biskup Gojdič ⁵⁹ wystosował do papieża list, w którym wyrażał niezadowolenie z nieludzkiego traktowania i postępowania wobec Żydów, a greckokatolickich księży zachęcał do ochrony i pomocy Żydom, w tym wydawania im świadectw chrztu w cerkwi, jeśli w ten sposób można ich uratować. Za to w 2008 r. Instytut Yad Vashem pośmiertnie odznaczył go medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Ci, których nie udało się uratować, zginęli w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück.

Na wzgórzu w centrum wsi zachował się cmentarz żydowski, odnalezć na nim można jeszcze stare kamienne macewy ⁶⁰.

53

54

57

55

58

56

59

60

Súčasnú kultúrnu dianie Čirča je zamerané na propagáciu rusińskiej kultúry. V dedine pôsobí folklórny súbor „Čirčanka” ⁵⁶, ktorý pestuje rusińske zvyky a tradície, vo svojom repertoári má bohatú zbierku tradičných piesní. Súbor si môžeme vypočuť na slovenských folklórnych festivaloch. Okrem neho v Čirči pôsobia iné hudobné súbory, ktorých repertoár je takisto založený na ľudových piesňach, avšak v moderných aranžmánoch. Spoločným predsavzatím miestnych hudobných tvorcov je podujatie Čirčské leto ⁵⁷ (Čirčanske lito) s vystúpeniami na miestnom športovom ihrisku.

Čirč je tiež dôležitým a známym gréckokatolíckym pútnickým miestom na Slovensku. Koncom augusta sa konajú odpustové slávnosti, ktoré zhromažďujú aj niekoľkotisícové davy veriacich zo Slovenska aj z Poľska.

V minulosti viackultúrnu mozaiku obyvateľstva Čirča dotvárali aj Židia ⁵⁸. Na územie Rakúsko-Uhorska prišli na základe dekretu Jozefa II., ktorý im povolil usadiť sa na území dnešného Slovenska. V Čirči sa prvé židovské rodiny usadili pravdepodobne po roku 1800. Tak, ako všade, aj tu sa zaoberali predovšetkým obchodom a prevádzkovaním hostinca. Určite mali aj svojho rabína, pretože sa v prameňoch uvádza čirčský rabinát. Po roku 1873 niektoré z rodín sa rozhodli vystáť do Spojených štátov.

Počas 2. svetovej vojny v roku 1941 na príkaz podať zoznam židovských rodín z Čirča vtedajší farár v dedine, Andrej Grešš, v odpovedi napísal, že žiadne také rodiny nie sú. Greckokatolícky kňazi boli často obviňovaní z toho, že chránili Židov. Samotný biskup Gojdič ⁵⁹ napísal pápežovi list, v ktorom vyjadril svoju nespokojnosť s neľudským zaobchádzaním a správaním sa voči Židom, gréckokatolíckych kňazov nabádal k ochrane a pomoci Židom a k vydávaniu svedectiev o krste v cirkvi, ak je týmto spôsobom možné ich zachrániť. Za to ho v roku 2008 Inštitút Jad Vašem posmrtno vyznamenal medailou Spravidlivý medzi národmi. Tí, ktorých sa nepodarilo zachrániť, zahynuli v koncentračnom tábore v Ravensbrücku.

Na vršku v centre dediny sa zachoval židovský cintorín a stále sa tam nachádzajú staré kamenné macevy ⁶⁰.

Tekst: Sławomir Wyka

Aktualizacja tekstu: Małgorzata Kotarba

Korekta: Janina Polakiewicz

Tłumaczenie: Tomasz Wicik

Korekta języka słowackiego: Wania Manczewska-Wicik

Mapy: Agencja Wydawnicza WiT s.c.

Projekt graficzny: Szymon Seweryn

Opracowanie i skład: Agencja Wydawnicza WiT s.c.

Druk: Solut Sp. z o.o., Nowy Sącz

Zdjęcia: Tadeusz Ogórek, Konrad Rogoziński; Mirosław Hobora, Maciej Zwierz

- archiwum MGOK; Krzysztof Maczuga, archiwum gminy Čirč

Fotografie i ryciny archiwalne: z archiwum wydawcy, archiwum MGOK, domena publiczna

Copyright: © Miasto i Gmina Uzdrawiskowa Muszyna

Wszelkie prawa zastrzeżone

Muszyna 2020

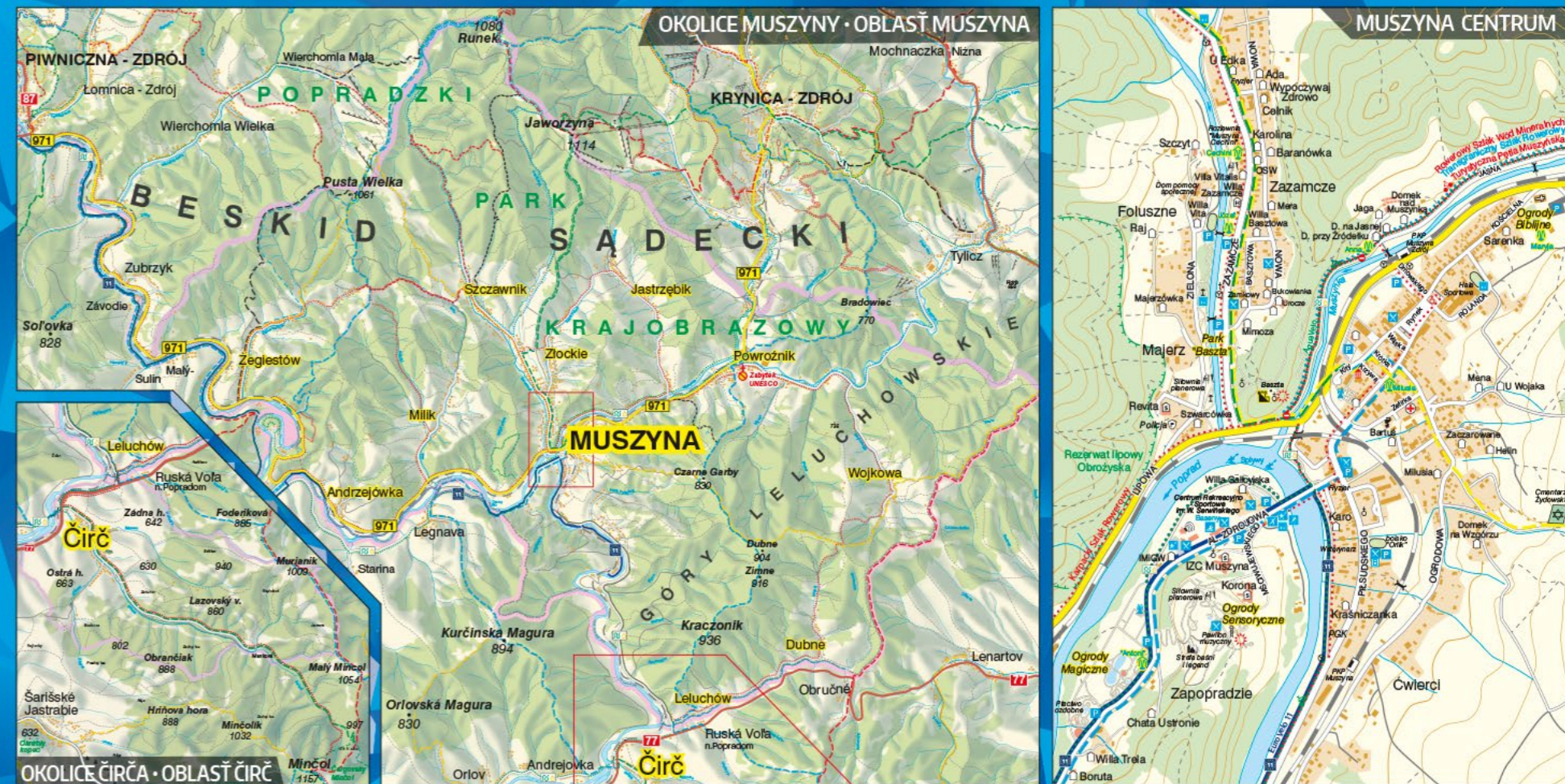
www.muszyna.pl

Wylączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej oraz Związku Euroregion „Tatry”.

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stožtožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie a Zväzku Euroregión „Tatry”.

Egzemplarz bezpłatny / Nepredajné

LEGENDA · VYSVETLIVKY

- drogi główne; drogi drugorzędne; drogi inne; drogi gruntowe
hlavné cesty; vedľajšie cesty; iné cesty; poľné cesty
- numery dróg krajowych
čísla štátnych ciest
- kolej; stacje kolejowe; tunel
železnica; železničné stanice; tunel
- kolej linowa; wyciąg krzeselkowy; wyciąg narciarski
lanovka; sedačková lanovka; lyžiarsky vleč
- rzeki; mosty drogowe; mosty; potoki
rieki; cestné mosty; mosty; potoky
- lasy; zabudowa
lesy; zástavba
- granica państwa
štátna hranica
- granica gminy
hranica obce
- granica parku narodowego albo krajobazowego
hranica národného parku alebo chránenej krajiny
- znakowane szlaki turystyczne
označené turistické chodníky
- znakowane szlaki lokalne
označené miestne turistické chodníky
- szlaki narciarskie; szlaki rowerowe
ścieżki dydaktyczne
- lyžiarske trate; cyklistické chodníky;
náučné chodníky
- **Bucznik**
968 szczyty; przełęcze
vrcholy; sedlá
- źródła mineralne; pijalnie wód mineralnych
minerálne pramene; kúpeľné kolonády
- muzea; inne zabytki architektury; ruiny zamków
múzeá; iné architektonické pamiatky; zrúcaniny hradov
- kościoły; kapliczki
kostoly; kaplnky
- boiska piłkarskie
futbalové ihriská
- punkty widokowe; wiaty dla turystów
vyhladkové body; prístrešky pre turistov
- przystanki autobusowe; parkingi; restauracje
autobusové zastávky; parkoviská; reštaurácie
- przychodnie lekarskie
ambulancie

Interreg
Polska-Słowacja

PREŠOVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej oraz Związku Euroregion „Tatry”.

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie a Zväzku Euroregion „Tatry”.

Egzemplarz bezpłatny / Nepredajné